

درآمدی بر زبان‌شناسی اجتماعی

لویی ژان کالوه، محمدجعفر پوینده. اصفهان: نقش جهان، ۱۳۷۹.

چاپ نخست، ۲۲۸ صفحه.

۱. بررسی شکلی

متن کتاب، روان و خوش‌خوان است و با توجه به آنکه فصل‌های کتاب هم کم‌حجم است، به آسانی و با سرعت بالایی می‌توان آنها را خواند. از نظر رعایت قواعد ویرایش و نگارش می‌توان به این نکته اشاره کرد که به طور کلی به قواعد ویرایشی و نگارشی در کتاب توجه خوبی شده است و موردی از غلط‌های املائی در کتاب دیده نشد. اما از نظر رعایت برخی قواعد نگارشی، خرده‌هایی بر کتاب وارد است. برای نمونه به نیم‌فاصله در مواردی توجه نشده است: «زبان‌شناسی» (ص ۳۵)؛ «دو زبانگی» (ص ۷۵)؛ ضرب المثلی (ص ۸۱)؛ «خود انگیخته» (صص ۸۲ و ۸۳)؛ «تغییر ناپذیر» و «بر عکس» (ص ۱۰۹)؛ «نیم واکه» (ص ۱۱۰)؛ «کار برد» (ص ۱۱۵)؛ «نشان دهنده» (صص ۱۱۵ و ۱۱۶)؛ «پر تکلف» (ص ۱۱۶)؛ «تحصیل کرده‌ای» و «سفید پوست» (ص ۱۴۹)؛ «پژوهش‌ها یی» (ص ۱۶۷)؛ «پیش فرض» (ص ۱۸۹) و... همچنین بهتر بود که واژه‌های همچون «پیشخدمت» (ص ۵۸) هم به صورت «پیش خدمت» ثبت می‌شد، زیرا به شفاف شدن ساختار واژه و نزدیک شدن آن به عناصر معنایی‌اش کمک می‌کند. افزون بر اینها بر واژه «ایدئولوژیکی» (صص ۱۱۸ و ۱۸۶) نیز که در نوشتار فارسی به طور معمول به صورت «ایدئولوژیکی» ثبت می‌شود هم می‌توان اشکال گرفت.

از نظر حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی به طور کلی می‌توان نمره خوبی به کتاب داد، زیرا مطالب کتاب را به خوبی و راحتی می‌توان خواند و از این لحاظ کتاب مناسب یک متن آموزشی است. صحافی کتاب نیز خوب و قابل قبول است، اما زرد بودن برگه‌های کتاب شاید مورد پسند برخی از خوانندگان کتاب قرار نگیرد. طرح جلد کتاب هم با توجه به استفاده از دو رنگ سرخ و سیاه در آن و همچنین خطوط شانزده‌گانه‌ای که روی جلد کتاب وجود دارد، آن را با موضوع کتاب متناسب کرده است؛ زیرا می‌تواند بیانگر وجود تنوع در زبان باشد که مورد توجه خاص مطالعات زبان‌شناسی اجتماعی است.

کتاب در ۲۰۲ صفحه سامان یافته است و از این نظر متناسب یک درس دو واحدی است. همچنین با توجه به آنکه مطالب این کتاب نسبت به دیگر کتاب‌های زبان‌شناسی اجتماعی/جامعه‌شناسی زبان، از پیچیدگی کمتری برخوردار است و به نظر می‌رسد بیشتر به عنوان منبعی فرعی در کنار منبع اصلی درس جامعه‌شناسی زبان معرفی می‌شود، از نظر حجم مشکلی را برای دانشجو ایجاد نمی‌کند. شاید بتوانیم بگوییم که بهتر است دانشجو، نخست این کتاب را بخواند و با مطالب آشنا شود، سپس به سراغ کتاب اصلی درس مورد نظر برود.

کتاب دارای پیش‌گفتار، بیان صریح هدف، فهرست اجمالی مطالب، فهرست منابع و فهرست آثار نویسنده کتاب است. در دو فصل کتاب نیز نتیجه‌گیری دیده می‌شود. همچنین شیوه ورود نویسنده به هر فصل هم به گونه‌ای است که می‌توان گفت او نخست مقدمه‌چینی می‌کند و سپس حرف اصلی فصل را می‌زند. در برخی از فصل‌های کتاب نیز نویسنده از نمودار، جدول و شکل بهره گرفته است و مطالب خود را در پیوند با اطلاعاتی که در آنها هست بیان کرده است. از این رو می‌توان گفت نویسنده در جای لازم از ابزار علمی برای تفهیم مطالب استفاده کرده است.

۲. بررسی محتوایی

کتاب دارای زبانی ساده است و به لحاظ محتوایی نیز در شمار کتاب‌های مقدماتی آسان حوزه جامعه‌شناسی زبان قرار دارد. از این رو به استثنای مواردی اندک، کمتر اصطلاحی وجود دارد که پیش از درآمدن این کتاب به فارسی برای آنها برابری نباشد. مترجم نیز به موضوع کتاب تسلط داشته است و اصطلاحات تخصصی را به گونه‌ای بجا و سازگار با حال و هوای متن کتاب به کار گرفته است. اما درباره ترجمه اصطلاحات تخصصی می‌توان به این نکته اشاره کرد که به دلیل اینکه کتاب از زبان فرانسه به فارسی برگردانده شده، برخی از اصطلاحات آن متفاوت با اصطلاحات کتاب‌هایی است که از انگلیسی به فارسی ترجمه شده است. در عمده موارد، اصطلاحات این کتاب همانند اصطلاحات کتاب‌های جامعه‌شناسی زبان دیگری است که در زبان فارسی وجود دارد. با این همه خواننده کتاب با اصطلاحاتی چون «چندجامعی» و «درگروهی» هم در این کتاب برخورد می‌کند که چندان آشنا به نظر نمی‌رسد و مترجم آنها را به ترتیب به عنوان برابره‌های *multisociale* و *diastratique* فرانسه اختیار کرده است.

این کتاب به هیچ‌روی به اندازه کتاب‌های مقدماتی شناخته‌شده در جامعه‌شناسی زبان (ترادگیل، وارداف، مدرسی و...) جامع نیست. به همین دلیل باید در کنار یکی از آن کتاب‌ها به

دانشجو معرفی شود. درواقع بسیاری از مطالبی که در یک کتاب مقدماتی جامعه‌شناسی زبان بدان پرداخته می‌شود، در این کتاب دیده نمی‌شود و مواردی هم که بدان‌ها پرداخته شده است، بسیار کوتاه و کلی است. این کتاب برای علاقه‌مندان مسائل زبانی در رشته‌هایی چون جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، مطالعات فرهنگی و مردم‌شناسی و خوانندگان عمومی، کتاب خوبی است. برای دانشجویان زبان‌شناسی هم در سطوح ابتدایی و با هدف آشناسدن با نگاه زبان‌شناسی فرانسه به موضوع جامعه‌شناسی زبان مفید است.

عنوان کتاب با محتوای آن منطبق است. هرچند خواننده با همه آنچه با دیدن عنوان کتاب انتظار آن در او ایجاد می‌شود، در کتاب برخورد نمی‌کند. فهرست کتاب هم کلی تنظیم شده است و حتی زیرعنوان‌های فصول هم در فهرست نیامده است. برای نمونه در صفحه ۱۷۹ کتاب ما عنوان فرعی «۱. اصلاح خط در چین»، در صفحه ۱۸۱ «۲. مداخله در مورد واژگان زبان»، در صفحه ۱۸۵ «۱. گزینش زبان ملی: مالزی» و در صفحه ۱۸۶ ««بازیابی» یک زبان: زبان کاتالان» را می‌بینیم که هیچ‌یک در فهرست کتاب نیامده‌اند.

با توجه به بخش «منابع» کتاب می‌توانیم بگوییم که نویسنده در نگارش کتاب از منابع کمی بهره گرفته است. درحالی‌که در زمان نگارش کتاب - ۱۹۹۶- نوشتگان جامعه‌شناسی زبان به اندازه کافی غنی بوده است که نویسنده بتواند به منابع بیشتری رجوع کند. بنابراین با توجه به این ملاحظات می‌توانیم بگوییم که اطلاعات داده‌شده در کتاب بیشتر کلی است و از نظر روزآمدی نمره بالایی نمی‌توان به این کتاب داد.

نوآوری این کتاب شاید این باشد که برخلاف کتاب‌های دیگر جامعه‌شناسی زبان که هر فصل آن به موضوع خاصی اختصاص دارد، در این کتاب مؤلف با نگاهی تاریخی به موضوع پرداخته است و در فصل نخست در پنج زیربخش به معرفی دیدگاه‌های افرادی چون سوسور، میه، برنستاین، ویلیام برایت و همچنین دیدگاه‌های مارکسیستی نسبت به زبان پرداخته است. درواقع مؤلف، نقطه عزیمت خود را معرفی دیدگاه‌های این افراد قرار داده است و سپس به موضوعات معمول حوزه جامعه‌شناسی زبان پرداخته است.

نظم منطقی مطالب کتاب همان‌گونه که در بخش قبلی اشاره کردیم، با کتاب‌های دیگری که در این زمینه وجود دارد متفاوت است. باوجوداین در کل، کتاب دارای انسجام منطقی و ساختاری است و با خواندن آن، خواننده به تصویری از مطالعات این حوزه در سطحی مقدماتی دست می‌یابد. هرچند ممکن است گفته شود آنچه در فصل پنجم زیر عنوان «زبان‌شناسی

اجتماعی یا جامعه‌شناسی زبان؟» آمده است، بهتر بود در فصل نخست کتاب می‌آمد، نه در فصل یکی مانده به آخر. در هر فصل هم ارائه مطالب به‌گونه منسجمی انجام گرفته است و در مواردی که نویسنده از نمودار، جدول یا شکل بهره گرفته است، پیوند آنها با متن کتاب مشخص است.

در بخش منابع این کتاب تنها نشانی سیزده منبع دیده می‌شود. همان‌گونه که در جای دیگری هم اشاره کردیم، با توجه به این شمار از منابع می‌توان گفت که مؤلف از منابع چندانی در نوشتن کتاب بهره نگرفته است و این خرده را با مقدماتی‌بودن کتاب هم نمی‌توان زدود؛ زیرا منابع بسیاری در زمان نوشتن کتاب درباره موضوعاتی که در این کتاب به آنها پرداخته شده وجود داشته است که مؤلف می‌توانست به آنها ارجاع دهد و به خواننده علاقه‌مند کمک کند که موضوع را پیگیری کند. از هیچ منبعی بدون ذکر مأخذ آنها استفاده نشده است. ارجاعات و استنادها در این کتاب به‌صورت پانویس و به روش معمول انجام گرفته است و در هر مورد، اطلاعات مربوط به مشخصات نویسنده، نام منبع، محل نشر، نام ناشر و صفحه داده شده است. بنابراین از این لحاظ می‌توان گفت که دقت لازم در نوشتن کتاب وجود داشته است.

جهت‌گیری خاصی از نظر علمی، فلسفی، اخلاقی و اجتماعی در این کتاب دیده نمی‌شود. تنها نکته‌ای که وجود دارد این است که نویسنده همانند دیگر متخصصان زبان‌شناسی اجتماعی تلاش دارد اهمیت توجه به بعدهای اجتماعی (که در مطالعات زبان‌شناسی صوری به آن توجهی نمی‌شود) در مطالعات زبان‌شناسی را برجسته کند.

درباره ترجمه کتاب نیز باید گفت مترجم همه مطالب کتاب اصلی را ترجمه کرده است و حتی در مواردی، نمونه‌های متن اصلی را به زبان فرانسه در متن فارسی آورده است و از ترجمه یا جایگزینی آنها با مثال‌های فارسی پرهیز کرده است. درواقع مترجم به طور کامل به متن اصلی کتاب امین بوده است. ترجمه کتاب روان و قابل خواندن است، به‌گونه‌ای که می‌توان گفت مترجم ضمن امانت‌داری در انتقال مطالب، گرفتار ترجمه واژه به واژه نشده و ساختار زبان مبدأ را بر زبان مقصد تحمیل نکرده است.

از نظر معادل‌یابی هم کتاب نمره قابل قبولی می‌گیرد. افزون بر دقتی که مترجم در برابرایی برای اصطلاحات داشته است، در مواردی نیز که لازم دیده است، زیرنویس‌هایی توضیحی را به متن افزوده است (صص ۲۲، ۴۰، ۴۷، ۵۱ و...) تا خواننده کتاب را در همراهی بیشتر با آن یاری دهد.

۳. ارزشیابی کلی و پیشنهادها

از این کتاب می‌توان برای تدریس درس جامعه‌شناسی زبان در رشته‌های جامعه‌شناسی و زبان‌شناسی در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد استفاده کرد. این کتاب کمک می‌کند که علاقه‌مندان به جامعه‌شناسی زبان، تصویر کامل‌تری از موضوعات این حوزه مطالعاتی داشته باشند. اما اگر فهرست کتاب به صورت جزئی‌تری تنظیم می‌شد و در نوشتن کتاب هم به منابع بیشتری رجوع می‌شد و موضوعات بیشتری در فصل‌های کتاب مطرح می‌شد، کتاب قابل قبول‌تر و درواقع کامل‌تر می‌شد.